

Ana Schnabl

**Zoran Knežević: *Dvoživke umirajo dvakrat.*
Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.**

V različnih medijih se v zadnjem času pogosto namiguje na vznik t. i. priseljske literature, ki da jo je sprva blagoslovil priljubljeni roman *Čefurji raus* Gorana Vojnovića. Svoje poznejše uresničitve naj bi ta vrsta pisave dobila v zbirki kratkih (kratkih) zgodb Dijane Matković *V imenu očeta*, v nedavno izdanem romanu *Kakorkoli* Polone Glavan in v za najboljši literarni prvenec leta razglašeni zbirki kratke proze *Dvoživke umirajo dvakrat* Zorana Kneževića. Priseljska proza naj bi posredno ali neposredno obravnavala življenje prve ali druge generacije priseljencev v Sloveniji, njihove stiske, uspehe in, žal, neredko še vedno poseben družbeni položaj, za katerega je značilna otežena integracija ali asimilacija, ki ju obvezno pospremita ksenofobija in šovinizem. Seveda se ta še ne popolnoma udomačeni termin nanaša tudi na potencialno poreklo avtorjev: precej običajno je, da prepričljiva literatura nastaja na strani posameznikov s specifičnimi izkušnjami, v tem primeru v glavah posameznikov, ki vedo, kakšne občutke, težave in veselja zajema menjava geografske, nacionalne in eksistencialne lege.

Takšne ljudi Zoran Knežević v svoji kratkoprozni zbirki imenuje *dvoživke*. Za dvoživke iz živalskega sveta je značilno, da se znajdejo v najmanj dveh naravnih elementih, na zemlji in v vodi, recimo. Takšne živali ne pripadajo zares niti zemlji niti vodi, nič ne velja za večno domovino, tako zemlja kot voda sta nezavezujoči, prehodni in prhki. Za dvoživke iz človeškega sveta lahko poiščemo podoben simbolni status: niso ne tu ne tam, povsod se lahko udomačijo, vprašanje je le, ali se hočejo. Morda si želijo biti *tam* in jim je *tam* – med hribi in dolinami, med izrazitimi poletji in izrazitimi zimami – tako lepo, da so si lahko ustvarili svoj mali intimni *tu*, vendar jim to odločitev in srečo njihovo matično okolje zameri ali je najmanj ne razume; tako se dogodi na primer v Kneževićevi zgodbi *Miki ali šepavec na kolinah*, ko se med očetom in sinom, ki se je preselil

v Slovenijo, kotali prezir. Sin je slabšalno *Slovenac*, oče pa klavec, nevreden sinovega zaupanja in topline, zato mu na zaslišanje o sreči nikoli ne odgovori: „Ah, oče, kaj naj ti rečem. Če ti rečem, da je super, ne bo držalo, a tudi slabo ni. Nekje vmes. Jebemti, jaz sem vedno nekje vmes. Vmes med tabo in mamó, vmes med Slovenijo in Srbijo, zdi se mi, kot da je moja zgodba nekje vmes med žalostinko in zgodbo o uspehu. Nekje med rojstvom in smrtjo, pri štiridesetih, na polovici življenjske poti. Niti sam ne vem, kje sem. Kako naj ti razložim?“

V Kneževičevih zgodbah biti med *tu* in *tam* ne pomeni le biti med Lipovcem in Ljubljano, ne gre le za geografske razlike, temveč tudi za razlike v mentalnih, psihičnih krajinah junakov. Tovrstne diskrepance lahko spoznamo v zgodbi *Polje soje*, v kateri si oče, ljubitelj Tita in bivše države in trde roke, in sin, ljubitelj Jimmyja Hendrixa liberalnih nazorov, ne bi mogla biti bolj tuja. Podobna problematika se odvrti v pripovedi *Zbirka ali vonj po vinilu*, kjer med dvema mladeničema zraste veliko prijateljstvo, ki pa ga odraščanje razdre – pripovedovalec ostane zavezan glasbi in zbiranju vinilk, *kume* Stefan pa izbere družinsko življenje. Dvoživost ni nujno stvar enega človeka, lahko je stvar odnosa med dvema človekoma, nam sporoča Kneževič. Vse se spreminja in sprememba nastopi več kot enkrat. Nič ne bo ostalo z nami večno, toda to ne pomeni, da moramo vse, kar za trenutek zadržimo, hitro izpustiti iz rok, da bi se izognili bolečini slovesa.

Tudi slovo je tema Kneževičevega pisanja, tudi o slovesu je mogoče razmišljati kot o temeljni dvoživosti naše eksistence, ki se krivi od tistega *biti z nekom* do *biti spet sam* ali *biti z nekom drugim*. V *Vrtljaku* slovo od ljubljenega dekleta nastopi prekmalu in nepojasnjeno, v *Očeh Bajre Bešliča* je naslikana žalost preuranjene izgube sina, najbolj temeljito pa je problem poslavljanja in zblíževanja obdelan v zgodbi *Tretji krožnik*. Avtor nas v suspendirani pripovedi, v kateri se poigrava s fokalizacijo, s čimer osnovno razkritje oziroma zanko zgodbe potisne na njen konec, seznanj s stisko ženske, ki je izgubila tako moža kot hčer, vendar se s hčerino smrtjo ne more in noče sprijazniti; zanjo je hči živa, zanjo je hči doma, zanjo hči obožuje zelenjavno juho, hči je njena opora, hčerini imaginarni obstoj ji daje strukturo. Iz ganljive zgodbe hkrati stopita zanikanje, prilepljeno na površje, in pripravljenost narediti korak naprej, ki brbota pod površjem. Še ena v seriji bivanjskih dvoživosti, torej, znanih vsem čutečim. Na vse naštete plasti življenja dvoživk pa se v *Enačaju* zgrne še kolizija med človekovim notranjim, torej resničnim doživljanjem in družabno oziroma družbeno kozmetiko. V zgodbi gre torej za razmerje med *biti* in *videzom*, med biti homoseksualni možki in ustvarjati videz heteroseksualnega možkega, ki ustreza pravilniku tradicionalno represivnega okolja: “Ti nisi

dovolil, da bi te imeli za izobčenca. Vse si naredil, kot je treba. Kot se spodobi. Da bi imel mir. Da bi bila starša zadovoljna. Ker si to zaslužita. Ker sta te vzgojila, ker sta ti dala vse, kar sta lahko. In je bil mir. A ne v tvoji duši.“

V zbirki *Dvoživke umirajo dvakrat* so sočutno in vživeto obdelane vse predvidene ravni geografskega, čustvenega in psihičnega pri- in preseljevanja. Ker gre za nenapeto, nikoli patetično prozo, ji je mogoče odpustiti tematsko monomanijo, malo manj jasno pa je, zakaj knjiga ni postala roman, zakaj si je avtor za udejanjenje stabilne zasnove izbral krajšo formo. Snovi za veliki zamah ima (oziroma jo je imel, dokler je ni porabil v kratki prozi) Knežević dovolj, na dilemo pa napeljuje najprej dejstvo, da med protagonisti zgodb ne steče močna diferenciacija. Zdi se celo, da si individualnim stiskam navkljub delijo osnovne značajске poteze in hrepenenja, da so ne nazadnje iste osebe v različnih situacijah. Pa tudi situacije, v katerih se zatikajo liki, si pripadajo, zlahka bi jih razvrstili v eno samo usodo ali v usodo nekega odnosa, ki bi v sebi naseljevala dovolj nekonsistence in poljubnih dogodkov, da bi jo lahko imenovali Življenje. Nadalje so pomembne še fabulativne digresije, ki knjižo ritem in pomen kratkih zgodb, popolnoma suvereno pa lahko bivajo ravno v romanih – Kneževićevi pripovedovalci radi povedo kaj, brez česar bi pripoved učinkovala bolje. V zgodbi *Jamura ali kdo ste pa vi?* tako izvemo nekaj o domnevem ljubimcu glavne junakinje, ki ni pomemben ne zanjo ne za nas, še posebej razvlečen pa je *Vrtiljak*, saj se naboj osrednjega motiva začne izgublјati v nizih oseb in zapravljenih dni. Kljub temu ali, še boljše, prav zato bi Kneževićevi bogati (očitno tudi avtobiografski) snovi bolje kot kratkoprozno pršenje pristajal romaneskni monolit. Vprašanje pa je, seveda, ali bi to – če upoštevamo nadaljnje ugotovitve – sploh bil zanimiv roman.

Izjemno problematičen je namreč avtorjev slog, saj si iz zgodbe v zgodbo ostaja podoben, pripovedovalci si ga ne prisvajajo samosvoje, temveč si slog prejkone prisvaja njih. Jezik je, torej, monoton, skoraj uniformen in suh, privzema pa predvsem deskriptivnost. Kneževićev slog je dovolj občutljiv, da zmore vase posesati bistvene značilnosti in probleme dogodkov ter nastaviti njihovo osnovno atmosfero, vendar je ravno zaradi avtorskega tipa redukcije skoraj slep za poezijo (to ne pomeni, da je jezikovni redukcionizem nujno apoetičen – spomnimo se na Carverja –, opazka se nanaša na to, da je apoetična Kneževićeva izvedba) in za finejše, pa tudi kompleksnejše obrise resničnosti. Bralska izkušnja je manj razmišljena, učinki se zaradi specifičnega dometa pisave hitro porazgubijo.

Kneževičeva kapaciteta zavrtati v Življenje sicer ne razočara, toda tudi navduši ne posebej – nič posebnega ni, njegova pripoved se ne upa razpustiti v neznanem, ampak se vseskozi trudi poantirati, poudarjati, zaključevati, imeti nekakšen smisel, ta pa včasih zaniha kot moraličen včasih kot banalen. Knežević torej obdela predvidene in predvidljive rezine problema dvoživosti in v resnici ne pokaže ničesar novega, ničesar, na kar ne bi bilo pozorno že povprečno človeško oko. Da je težko, vemo, da je lahko veselo, vemo, da so ljudje nekje vmes – tudi to vemo. Od literature pa se spodobi pričakovati, da nam pove kaj, kar je morda že bilo omenjeno, a nikoli doslej razbobnano.